

ИЗВЕШТАЈ

ОД ИЗВРШЕНИ КОНЗЕРВАТОРСКО РЕСТАВРАТОРСКИ РАБОТИ НА БЕДЕМОТ НА ЦЕНТРАЛНИОТ КОМПЛЕКС НА ЛОКАЛИТЕТОТ ВАРДАРСКИ РИД ГЕВГЕЛИЈА

Конзерваторско реставраторските работи се изведени врз основа и во согласност со:

- Основен проект за конзерваторско реставраторски работи на бедемот на централниот комплекс на локалитетот Вардарски Рид Гевгелија бр. 0302-363/15 од 29.10.2015 . Изработен од Студио Атриум ДОО од Штип.
- Извештај за извршена стручна контрола на основниот проект бр. 09-344/6 од 04.08.2016 год., изготвен од НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј Струмица.
- Конзерваторско одобрение УП бр. 08-842 од 25.08.2016 год., издадено од Управата за заштита на културното наследство на Р.Македонија.
- Извештај за извршен конзерваторски надзор на изведување на непосредна заштита бр. 09-587/4 од 19.10.2016 год., и бр.09-230/4 од 28.06.2017 год., издадени од НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј Струмица.
- Решение за отпочнување со конзерваторско реставраторските работи бр.12-17/1 од 03.05.2017 год., издадено од НУ Музеј Гевгелија.

Централниот комплекс бил ограден со внатрешен бедем и одбранбени кули.

Кула 1

Кулата била поставена на североисточниот раб на Акрополата, на истурена стратешка позиција која овозможувала извонредна прегледност на целото поле северно и североисточно од градот, како и на реката Вардар. Таа има правоаголна основа во правец з-и, со должина од 6.40м и ширина 3.20 м. Влезот во кулата, широк 1 м, се наоѓал на југоисточниот агол. Била изградена од крупно амфорни кршени камења и речни валчести камења врзани со глина, а во горните партии сидовите биле изведени од плитар. Висината на темелите на сите четири зида е различна, и во голема мера зависи од близината на природната карпа, како и од разрушувањата со текот на времето. Западниот и јужниот ѕид во целата своја должина ја користеле природната карпа како цврста подлога и се зачувани во висина од 0.50-0.70 м. Северниот и источниот ѕид се вкопани во постар културен слој и само делумно биле поставени на карпа, па нивната зачувана висина изнесува околу 2 м. Овие два зида, кои се всушност надворешни ѕидови на кулата видливи од поголема далечина, се истакнуват со својата ширина која изнесува 0.90 м. за разлика од западниот и јужниот кои се внатрешни и послабо градени ѕидови, широки само 0.50 м. На северниот ѕид, меѓу четвртиот и петиот ред камења, се забележува нивелација од еден ред тегули, а аголот со источниот ѕид е зајакнат со големи амфорни камења, со што е зголемена статиката на кулата. На овој начин набљудувачот однадвор добива впечаток на солидна градба која одговара на својата функционалност, со што максимално е постигнат ефектот на потенцирано значење и сигурна одбрана.

Источниот ѕид на кулата продолжува кон југ и заедно со уште еден паралелен ѕид можеби формираат некаква придружна просторија. Не би можеле да изведеме посигурни заклучоци заради уништувањата на овој простор предизвикани од вкопувањата на објекти од Првата светска војна.

Нема индикации за вкупната висина на кулата, која со оглед на целосното отсуство на покривна керамика, била отворена. Единствените наоди кои се откриени во внатрешноста на кулата се една ламба, неколку тегови и една монета.

Кула 2

Се наоѓа на растојание од 22 м западно од кула 1 исто така поставена на добра стратешка позиција.

Кулата е вовлечена и истата е послабо сочувано од кула 1, и врз основа на сочуваните ѕидови можеме да констатираме дека истата има правоаголна основа со димензии: 6.00 X 4.00 м, во правец североисток – југозапад. Влезот во кулата е со ширина од 1.00 м.

Била изградена од крупно амфорни кршени камења и речни валчести камења врзани со глина. Висината на сочуваните ѕидови е различна. Северозападниот ѕид не е сочуван. Југозападниот ѕид во кој е сместен и влезот во кулата со ширина од 1.00 м е сочуван во висина од 0.20 до 0.70 м. Југоисточниот ѕид е сочуван во иста висина како и југозападниот ѕид. Североисточниот ѕид е сочуван во висина од 0.30 до 0.80 м.

Внатрешен бедем

Од кулата кон запад, следејќи ја највисоката изохипса на зарамнетото плато на Акрополата продолжува бедем, откриен во должина од триесет метри. Широк е 1.20 м, граден од крупни, аморфно делкани камења, од кои е изведено надворешното и внатрешно лице, зачувани во висина

од 3-4 реда, а просторот меѓу е пополнет со поситни камења, фрагментирана градежна керамика и глина. Од јужната страна делумно ја искористил близината на карпата како цврста подлога за фундаирање на темелот, но ископувањата од северната страна покажаа постоење на постар бедем врз кој бил изграден помладиот. Не постои разлика во техниката на градење и изгледот на двете фази на бедемот, освен што правецот на помладиот отстапува кон југ во однос на постариот. Според големата концентрација на покривна керамика, откриена северно и јужно од бедемот во два слоја, може да се заклучи дека бил покриен и во двете градежни фази. Мал дел од бедемот, во должина од 3.30 м. е откриен на западната страна на Акрополата во текот на истражувачката сезона есента 2000 г.

Од Северната тераса на градот во Центалниот комплекс се влегувало преку два досега откриени влезови. Првиот влез се наоѓа на североисток меѓу бедемот и кулата. Источниот крај на бедемот е фундиран на карпа која косо паѓа во правец кон западниот ѕид на кулата. Просторот од бедемот до кулата е широк 2 м., но самиот влез кој е засечен во карпата е со ширина од 1.10- 1.20 м. Вториот влез, широк 1 м. и поплочен со тенки камени плочи, е откриен на самиот бедем на околу 10-тина метри во правец кон запад. Прилепени за внатрешната, јужната страна на бедемот, откриени се две ѕидчиња во правец с-ј, кои веројатно го фланкираат влезот од двете страни. Тие се поставени на карпа која е плитко под рецентниот слој, заради што се слабо зачувани. Неистраженоста на овој простор и фактот што практично не постои културен слој не дозволуваат извлекување на било какви заклучоци. Од внатрешната страна на бедемот, меѓу двата влезе е констатиран коридор поплочен со тенки камени плочи.

Бедемот и кулите освен заштитна, имаат улога да ја потенцираат доминантната позиција и значењето на Акрополата во однос на останатите делови на градот, можеби како седиште на градската управа.

Емил Сламков

Конзерваторско реставраторски работи

Конзерваторско реставраторските работи се изведени во периодот август – септември 2016 година, и мај – јули 2017 година од стручен тим:

- д-р Трајче Нацев конзерватор советник, раководител
- Емил Сламков советник археолог, член
- Ѓорѓи Гушев, документатор, член

1.Конзерваторско - археолошко истражување:

1а.На внатрешната и надворешната фасада на одбранбениот ѕид од фортификацијата на просторот помеѓу кула 1 и кула 2.

1б.На кула 1, дефенирање на остатоци од ѕидови

1в.На кула 2, на југозападниот и североисточниот ѕид во северозападните делови и откривање на северозападниот ѕид.

Конзерваторското реставраторското истражување не беше споменето како позиција во основниот проект. Но поради изминатиот долг период од откривањето на одбранбениот ѕид и на двете кули (околу 20 години) и поради тоа што при градењето на ѕидовите, како врзиво средство помеѓу камењата е употребена земја, овој долг временски период без истите да бидат конзервирани со помош на атмосферските влијанија, придонеле одбранбениот ѕид, кула 1 и кула 2 значително да бидат оштетени. Особен придонес кон нивното уништување е и изградбата на автопатот кога поголем дел од акрополот бил пресечен и кога кула 1¹ била речиси целосно срушена а со неа како резултат на потресите на тлото на акрополот и дел од одбранбениот ѕид.

---

¹ по археолошкото истражување оваа кула имала висина од 1.60 м.

-Конзерваторско археолошко истражување на надворешната и внатрешната фасада на одбранбениот ѕид.

Конзерваторското археолошко истражување, беше изведено со цел, ослободување од градежниот шут и дефенирање на субструкцијата на одбранбениот ѕид по целата негова должина, покрај надворешната и внатрешната фасада.

По истражувањето, констатираме дека одбранбениот ѕид е фундиран на претходно подготвена карпа, субструкцијата на поедини делови е поширока за 0.10 до 0.15 м во однос на суперструкцијата, воедно констатираме дека состојбата на субструкцијата е значително деструктивна а на поедини делови истата недостасува особено на повисоките позиции на теренот и тоа како од надворешна така и од внатрешна страна.

-Конзерваторското археолошко истражување на кула 1, дефенирање на остатоци од ѕидови

Конзерваторското археолошко истражување, беше изведено со цел, ослободување на градежниот шут во внатрешноста на кулата, дефинирање на фрагментите од ѕидовите на кулата.

По истражувањето констатираме дека североисточниот агол на кулата е пресечен целосно, со изградбата на автопатот.

Состојбата на останатите ѕидови е следната:

-Северен ѕид сочуван во должина од 0.50 м во централниот дел со максимална висина од 0.30 м, потоа продолжува кон исток, но сочувани се остатоци само од јадрото на ѕидот и тоа на оној дел кој лежи врз карпата. Надворешната фасада целосно е девастирна односно непостои.

-Источен ѕид, не е сочуван.

-Јужен сид, сочуван во должина од 0.70 м во централниот дел и висина од 0.30 м, потоа продолжува во темелна партија кон исток во должина од 1.00 м. Довратниците, кои го формираат влезот не се сочувани.

-Западен сид, не е сочуван

-Конзерваторско археолошко истражување на кула 2

Конзерваторското археолошко истражување, исто како и кај претходните, беше изведено со цел, ослободување на градежниот шут во внатрешноста на кулата и дефинирање на сидовите на кулата.

За разлика од кула 1, сидовите на кула 2 со исклучок на северозападниот сид, се во многу подобра состојба и нивната сочуваност се движи со максимална висина од 0.60 м. Деструкцијата кај сидовите исто така е минамална.

Со претходните истражувања констатирано беше дека кулата има правоаголна форма со димензии 6.15 м X 4.00 м и дека северозападниот сид не е сочуван.

Со конзерваторското археолошкото истражување, целосно се откриени североисточниот сид со должина од 6.15 м и југозападниот со должина 6.15 м. Исто така целосно, откриен е и северозападниот сид во субструкција од 1 – 2 реда на камен, со големи деструкции на истата.

Со целосното дефинирање односно откривање на сидовите на кула 2, констатираме дека истата продолжува кон североизпад и дека кулата има квадратна форма со димензии 6.15 X 6.15 м а не правоаголна форма со димензии 6.15 X 4.00 м, како што е дадено во извештајот . Воедно со откривањето на дел од одбранбениот сид кој се вкрстува во средишниот дел со југозападниот сид на кулата, исто така констатираме дека истата не е вовлечена во утврдувањето туку со еден мал дел излегува надвор од линијата на фортификацијата.

2. Конзерваторско реставраторски работи:

2а. Отстранување на дерутираните површини од одбранбениот ѕид на фортификацијата, кула 1 и кула 2.

Одбранбен ѕид

Извршено е отстранување на дерутирани површини по целата должина од круната и на камењата од надворешната и внатрешната фасада на одбранбениот ѕид по целата неговата должина со ширина од 0.40 до 0.60 м.

Кула 1

Веќе споменавме дека кај оваа кула источниот и западниот ѕид воопшто не се сочувани и на овие позиции отстранета е вегетацијата и земјата каде истите треба повторно да се формираат. Отстранувањето на дерутирани површини извршено е само на неколкуте фрагменти сочувани од ѕидовите на кулата и тоа кај северниот и кај јужниот ѕид.

Кула 2

Отстранување на дерутирани површини извршено е на круната на југоисточниот, североисточниот и северозападниот ѕид на кулата по целата нивна должина. Поради големата деструкција целосно отстранување е извршено на субструкцијата на југозападниот ѕид на кулата се до темелната карпа.

2б. Чистење и миење на ѕидовите пред надсидувањето.

По отстранувањето на растреситиот градежен материјал, се пристапи кон чистење и отстранување на земјата од круната и од лицата на ѕидовите кои би сметала при надсидувањето и миење на припреманите површини.

2в. Надсидување на сидовите во висина према предлогот за конзервација.

Одбранбен сид

Конзерваторско реставраторските работи на одбранбениот сид изведени се во техника *opus incertum* без нагласени хоризонтални редови, со кршен и речен камен, поврзвани помеѓу себе со продолжен малтер.

Висина на одбранбениот сид по конзерваторско реставраторските работи.

Поради различната конфигурација на теренот, кој е со пад на теренот од југ кон север се појавуваат две различни висини на бедемот, односно две различни висини на внатрешната и надворешната фасада.

Надворешна фасада: со најмала висина од 1.00 м во западниот дел на бедемот каде е прилепен до кула 2. Одејќи кон исток, и пратејќи ја конфигурацијата на теренот со 5 благи каскади со различна висина од 0.20 до 0.30 м, се качува до највисоката позиција на теренот со висина од 1.70 м. На оваа позиција од надворешна страна презентира се фрагмент од сид во должина од 3.80 м и висина од 0.40 м., од постарата градежна фаза на фортификацијата. Од оваа позиција одбранбениот сид со три благи каскади со висини од 0.20 до 0.30 м, се спушта кон исток, пратејќи ја конфигурацијата на теренот. На запад каде одбранбениот сид го формира западниот доворотник на главната порта на утврдувањето има висина од 1.80 м.

Внатрешна фасада: најмала висина има во западниот дел 1.20 м, во централниот дел висина од 1.39 и во западниот дел висина од 1.50.

Кула 1

Конзерваторско реставраторските работи на кула 1 изведени се во техника *opus incertum* без нагласени хоризонтални редови, со кршен и речен камен, поврзвани помеѓу себе со продолжен малтер.

При надсидувањето на сидовите, исто како и кај одбранбениот сид, пратена е конфигурацијата на теренот, кој со голем пад слегува од запад кон исток.

Кај оваа кула, кај северниот и источниот сид, одлучивме да ги формираме само внатрешните фасади, додека надворешните да не ги формираме по целата должина поради опасност од рушење, бидејќи се наоѓаат во непосредна близина на самата линија на брегот над асфалтниот пат со правец Гевгелија – Р.Грција. На ови позиции направено е фундаирање на субструкцијата на сидот, за да може да се формираат внатрешните фасади на северниот и источниот сид на кулата.

Висини на сидовите по конзерваторско реставраторските работи:

Западен сид: висина од 1.63 во северниот дел и со една каскада во централниот дел од 0.22 се качува до најголема висина од 1.80 м во јужниот дел на сидот.

Источен сид: внатрешна висина од 0.30 м. Надворешната фасада е со разлеани камења кон најниската точка на теренот. Камењата меѓу себе поврзувани се продолжен малтер. Овој сид, излегува од линијата на кулата и продолжува кон југ, најверојатно како дел од фортификацијата. Презентацијата на овој дел е во должина од 1.00 м и висина од 0.80 м.

Северен сид: надворешната фасада, презентирана е само до половина сид со должина од 2.10 м. Најголема висина има во западниот 1.40 м, кон исток сидот остро се спушта и во централниот дел достигнува висина од 0.90 м. Од овој дел кон исток презентирана е само внатрешната фасада со висина од 0.40 м. Кон надворешната фасада исто како кај источниот сид, камењата се разлеани кон најниската точка на теренот.

Јужен сид: Најмала висина има во источниот дел 1.63 м и со една каскада од 0.20 м се качува кон запад. Најголема висина има во западниот дел 1.80.

Кула 2

Конзерваторско реставраторските работи на кула 2 изведени се во техника *opus incertum* без нагласени хоризонтални редови, со кршен и речен камен, поврзувани помеѓу себе со продолжен малтер.

Кулата по конзерваторското археолошко истражување има квадратна форма со димензии 6.15 X 6.15 м.

Висини на сидовите по конзерваторско реставраторските работи:

Западен сид: Поради конфигурацијата на теренот, која има остра слегувачка линија од југ кон север, решен е со пет благи каскади со висини од 0.10 до 0.30 м. Најмалата висина сидот ја има во северниот дел 1.40 м, потоа во централниот дел каде се спојува со одбранбениот сид кој продолжува кон запад е со висина од 1.50 м. и во јужниот дел сидот има висина од 1.80 м.

Источен сид: Исто како и кај западниот сид, со три каскади е решена конфигурацијата на теренот. Најмала висина има во северниот дел 1.40 м, потоа во централниот дел, каде одбранбениот сид е прилепен до него за 0.40 м е повисок од одбранбениот сид а вкупна висина има од 1.70 м. Во јужниот дел сидот има висина од 1.90 м.

Северен сид: Најмала висина има во источниот и западниот дел 1.90 – 1.80 а најголема висина има во централниот дел 2.10 м.

Јужен сид: најмалите висини се во централниот дел кај источниот и западниот доворотник на влезот од 1.20 до 1.50 м. Од овој дел сидот се качува со две каскади кон запад со висина од 1.90 и кон исток со една каскада при што добива висина од 2.00 м.

Реашавање на подовите кај кула 1 и кула 2

Поствени се неколку наизменични слоеви од ситен камен и земја, и полевање на површината на површината со вода, заради набивање на земјата. По нивелирањето

поставена е пвц фолија, по целата површина на кулите, а врз фолијата поставен е слој со дебелина од 3 до 4 цм од крупен песок од 2 – 3 мм

Затварање на фугите.

По извршеното надсидување извршено е затварање на фугите со продолжен малтер со мал процент на оксидна боја заради добивање на боја на земја.

При затворањето на фугите на круната на сидовите, посебно внимание беше посветено на средишниот дел на сидовите кои беа предмет на конзервацијата, кој е незабележливо повисок од ивиците, за да може атмосферската вода да не се задржува на круната на сидовите.

Раководител

Проф. д-р Трајче Нацев

ИЗБОР ОД ФОТОДОКУМЕНТАЦИЈАТА